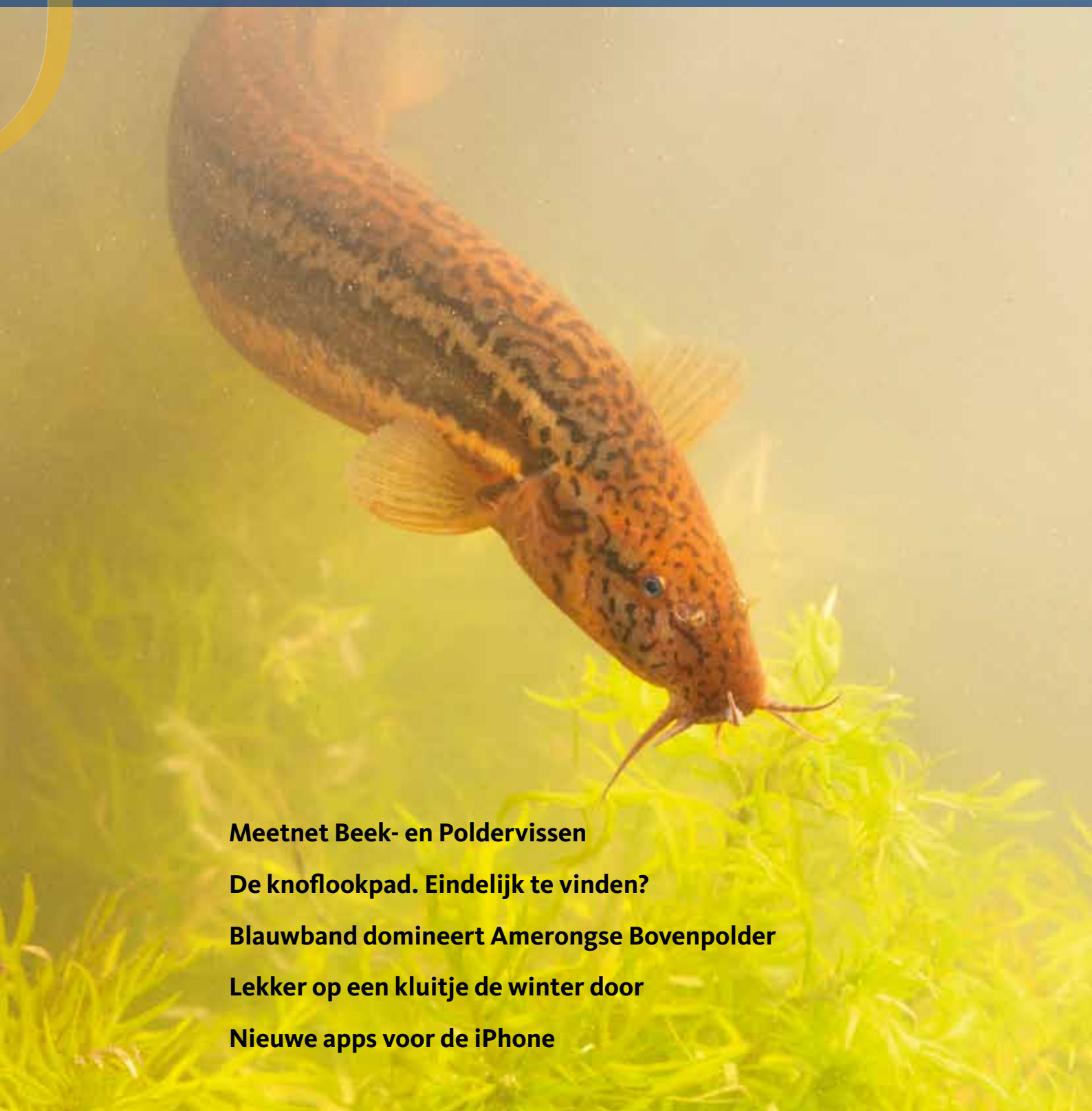
RAVON

schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 10 | december 2011

Meetnet Beek- en Poldervissen

De knoflookpad. Eindelijk te vinden?

Blauwband domineert Amerongse Bovenpolder

Lekker op een kluitje de winter door

Nieuwe apps voor de iPhone

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Grote modderkruiper (Foto: Jelger Herder)

Redactie
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg & Richard Struijk (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee
Annemarie van Diepenbeek
Arjan van der Lugt
Arnold van Rijsewijk
Arthur de Bruin
Bastiaan Walpot
Corrie Meijer
Corne Stam
Frank Spikmans
Hans Olsthoorn
Hein van Kleef
Johan Niphuis
Jeroen Bosveld
Jeroen van Delft
Joris Elshout
Jos Spier
Mai Arets
Maryan Verver
Nienke de Kort
Sibert Hoeksma
Theo Schuurmans
Trudy Mennen
Wilbert Bosman
Willie van Emmerik

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
FSC www.fsc.org

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde
Ten Brink - Cross Media Solutions

Druk:
Ten Brink

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Gegevensautoriteit Natuur, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Redactioneel
4 Natuurvorser doet ontdekkingen: ontdekking knoflookpad 2.0
4 Waarom tellen we amfibieën?
6 Rariteiten uit het veld
7 Even wat eitjes tellen
8 De knoflookpad. Eindelijk te vinden?
9 Huenderweg onveilig voor reptielen
10 Hagedissen op de kwelder
11 Blauwband domineert Amerongse Bovenpolder
12 Meetnet Beek- en Poldervissen 2011
16 De Aquatische Werkgroep
17 Een nieuw record in Steenwijkerland
18 Nieuwe ETI-RAVON apps voor de iPhone
19 Lekker op een kluitje de winter door
20 Vernieuwde duinrel heeft speciale dierenpassage
21 Portret van een exoot: De Zonnebaars
22 Marmergrondels in de Krimpenerwaard
23 Contactpersonen
24 In the spotlight

6

12

17

19

redactioneel

Dit is al weer de laatste Schubben & Slijm van 2011. Een jaar waarin veel gebeurd is. Ten behoeve van het Meetnet Beek- en Poldervissen is er hard gewerkt aan een nieuw invoerportaal waardoor het voor waarnemers eenvoudiger wordt om telgegevens in te voeren en waarmee RAVON en het CBS beter in staat zijn om trends over het voorkomen van vissoorten te bepalen. Het afgelopen jaar lag het accent hiernaast op het verspreidingsonderzoek naar grote modderkuiper en rivierdonderpad. Zowel het organiseren van een grote modderkruiper marathon als het gebruik van de zaklamp bij rivierdonderpad-onderzoek in meren en rivieren, heeft veel nieuwe gegevens van deze soorten opgeleverd.

De RAVON dag, met als thema “Innovatie en vernieuwing”, werd dit jaar wederom goed bezocht en was zeer geanimeerd. De sprekers lieten zien dat er veel nieuwe ontwikkelingen zijn ten aanzien van het onderzoek naar reptielen, amfibieën en vissen. De Lendersprijs 2011 werd gewonnen door John Melis voor zijn inzet voor onze soortgroepen binnen Friesland. Het verslag van de dag is te bekijken op de website.

Het was ook een veelbewogen jaar ten aanzien van het voorgenomen natuurbeleid in Nederland. De achterkantrubriek “In the spotlight” handelt over de wijze waarop RAVON en andere organisaties stelling nemen tegen zaken als de op handen zijnde nieuwe natuurwet, die de bescherming van veel soorten en hun leefgebieden sterk terugschroeft. Zo was daar de actie “Streep door natuur”, waarbij de namen van dieren op borden werden afgeplakt om de aandacht op het verdwijnen van soorten te vestigen. Over de afplakkers tast men nog in het duister. Waren het de kaboutertjes of was het toch de rug-pad?

Ter afsluiting willen wij alle vrijwilligers bedanken voor de vele waarnemingen, de leuke kopij van het afgelopen jaar en natuurlijk de gezelligheid in het veld. Hopelijk tot snel, misschien tijdens het zoeken naar de rug-pad? Ik ga zelf in ieder geval voor de Koningin van beek en bovenloop te -wijk.

Koningin van beek en bovenloop
Tussen vergane herfstbladeren geschiedt een wonder
Van bruine worm ga jij over in elegante schoonheid
Je nieuwe, achtste en negende, ogen aanschouwen voor het eerst de beek
Zonlicht reflecteert op je huid, je zuigmond zoekt en vindt een steentje
Je wordt omringd door minnaars, dan plots een siddering, verstrengelde lichamen
De waarnemer kijkt ademloos toe, wordt warm van binnen
Beekprik, koningin van beek en bovenloop, laat het voorjaar beginnen

Toegift voor rivierprikliefhebbers:
O rivierprik kon ik maar met je mee, over de rivieren naar de zee
Lekker zuigen aan een kabeljauw, o rivierprik ik houd van jou

Jan Kranenbarg

Natuurvorser doet ontdekkingen: ontdekking knoflookpad 2.0

Natuurvorsers uit de Renaissance kwamen vroeger thuis met kisten vol nieuwe dieren en publiceerden boeken vol met spannende reisverslagen, nieuwe bevindingen en inzichten. Inmiddels zijn de tijden veranderd, is er veel kennis vergaard en is in Nederland zo'n beetje alles wel goed in kaart gebracht. Zo hebben we een goed beeld van de actuele verspreiding van onze amfibiesoorten.

Valt er nog wel eens wat te ontdekken? Jazeker. In 2008 ontdekte onze Twentse Regiocoördinator Martin Albers een verloren gewaande knoflookpaddenpopulatie nabij Denekamp. Verloren gewaand omdat in 1992 een voortplantingspoel met knoflookpadden werd ontdekt waarna de poel per ongeluk door de gemeente in 1993 werd gedempt. Later is het voortplantingswater grotendeels hersteld en in de jaren daarna zijn helaas geen knoflookpadden meer aangetroffen. Totdat Martin twee kilometer verderop knoflookpadlarven zag zwemmen in een sloot. Bingo!
Je zou denken dat zo'n ontdekking je maar één keer in je leven overkomt, als het je überhaupt overkomt. Dit jaar heeft Martin een nieuw monitoringsgebiedje overgenomen van een teller die geen tijd meer had. Afgelopen april mailde Martin een foto naar Landschap Overijssel en RAVON met de bescheiden opmerking dat hij vermoede dat het een eistreng betrof van een knoflookpad. Het was hem weer gelukt! De natuurvorser heeft weer een nieuwe voortplantingslocatie voor de knoflookpad ontdekt in Twente. Deze vindplaats ligt ook in de gemeente Dinkelland, maar hemelsbreed zes kilometer verderop.

Eisnoer knoflookpad (Foto: Martin Albers)

Zo zie je... Er blijft altijd iets te ontdekken, ook in Nederland en we wachten in grote spanning af op nieuwe berichten van Martin.

Waarom tellen we amfibieën?

Zoals in het redactionele stuk van de vorige Schubben & Slijm al werd aangegeven, is het eerste antwoord natuurlijk: omdat het gewoon leuk is om lekker buiten in een telgebiedje amfibieën, reptielen of vissen te bekijken! RAVON coördineert, met ondersteuning van de Gegevensautoriteit Natuur (GaN) enkele grote vrijwilligersprojecten zoals de landelijke meetnetten en verspreidingsonderzoeken. De GaN steunt namens het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie de verschillende NEM-projecten om betrouwbare, volledige en toegankelijke natuurgegevens te verzamelen. Het doel hiervan is, om met behulp van deze gegevens, vragen te beantwoorden met betrekking tot de staat van de natuur in Nederland.

Echter, de meetdoelen zijn ietwat veranderd en de integratie van de meetnetten en verspreidingsonderzoeken krijgt een steeds vastere vorm. Omdat we regelmatig de vraag krijgen wat er eigenlijk met gegevens wordt gedaan, is het zinvol om dat weer eens uit te schrijven. Hier volgt een overzicht van de nieuwe meetdoelen voor het Meetnet Amfibieën en het Verspreidingsonderzoek Amfibieën.
Niet alle meetdoelen zijn van even groot belang en het programma wordt daarop afgestemd. De meetdoelen zijn ingedeeld in drie groepen. De mate van belangrijkheid is uitgedrukt in de mate van sturing vanuit het programma (sterke sturing = belangrijkste doelstelling om aan te voldoen, krijgt alle

aandacht vanuit het programma; matige sturing = programma moet hieraan voldoen). Doelstellingen NEM Amfibieën zijn als volgt gedefinieerd:

Sterke sturing

- Habitatrichtlijn (Bijlage II & IV); landelijke trends in aantal.
- Habitatrichtlijn (Bijlage II & IV); verspreiding van soorten.

Matige sturing

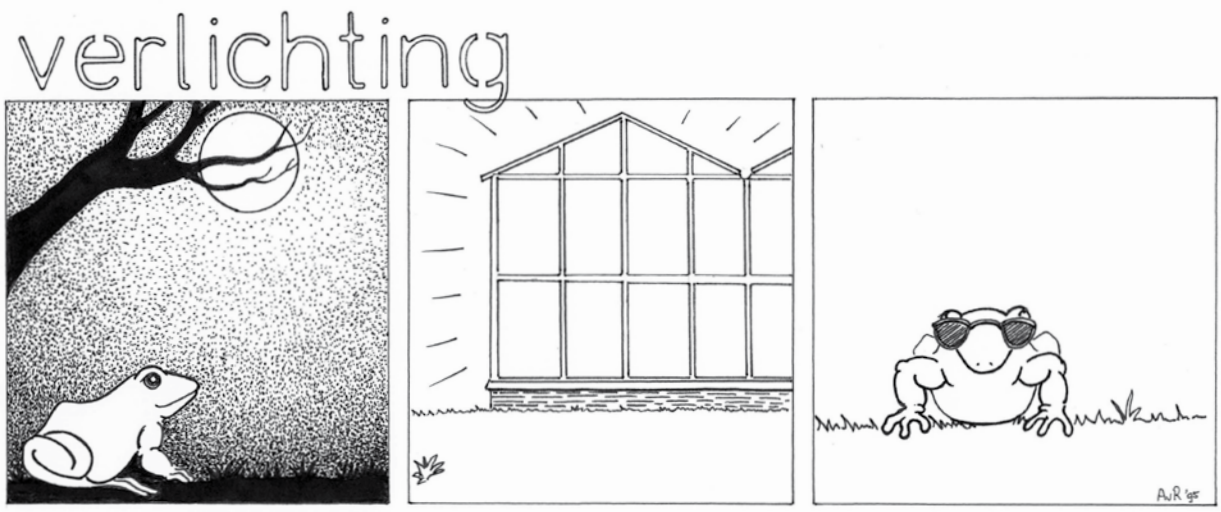
- Voor de Natura 2000 gebieden voor soorten van de Habitatrichtlijn Bijlage II per soort:
  - trends binnen alle Natura 2000 gebieden samen
  - populatiegrootte per Natura 2000-gebied
- Voor typische soorten van de Habitatrichtlijn de Rode Lijst status op basis van verspreiding per 5x5 km-hok.

Daarnaast kunnen de gegevens voor meer zaken gebruikt worden zoals Natuurgraadmeters, trends per Fysisch Geografische Regio, habitat etc., maar daar wordt niet op gestuurd bij het verzamelen van de gegevens. Al met al verandert er voor de waarnemer helemaal niets! Het is en blijft voor de vrijwilliger leuk om het veld in te gaan en we hopen dat iedereen het nog lang blijft doen!

Nederlandse naam	Beleidsstatus [1)]	Meetprogramma
Alpenwatersalamander		
kamsalamander	**HR II & IV**, RL, LGB	VO & MA
kleine watersalamander		
vinpootsalamander	RL, **TYP**, LGB	VO
boomkikker	**HR IV**, RL, LGB	VO & MA
bruine kikker	HR V	
bastaardkikker	HR V	
heikikker	**HR IV**, **TYP**, LGB	VO & MA
meerkikker	HR V	
poelkikker	**HR IV**, **TYP**, LGB	VO & MA
geelbuikvuurpad	**HR II & IV**, RL, LGB	MA
gewone pad		
knoflookpad	**HR IV**, RL, LGB	VO & MA
rugstreeppad	**HR IV**, RL, **TYP**, LGB	VO & MA
vroedmeesterpad	**HR IV**, RL, LGB	MA

1) *HR: Habitatrichtlijnsoort met nummer van bijlage;*
RL: Rode Lijst-soort; TYP: Typische soort Habitatrichtlijn;
LGB: Soort leefgebiedenbenadering.
Meetdoelen met sterke of matige sturing zijn ***vetgedrukt***

Amfibiesoorten met hun beleidsstatus en toevoeging onder welk meetprogramma ze vallen.

Cartoon: Arnold van Rijsewijk

Rariteiten uit het veld

Jaarlijks krijg je als coördinator van het Meetnet Amfibieën uiteenlopende berichten binnen van veldobservaties. De nieuwsbrief is een uitstekend medium om deze berichten te delen met een breder publiek. Sommige onderwerpen zijn nieuw voor de trouwe lezer en sommige onderwerpen zijn al eens eerder in nieuwsbrieven opgenomen. Zo zijn kleurafwijkingen bij soorten een terugkerend onderwerp en de volgende bijdragen zijn hier een mooie aanvulling op.
Maart 2010 ontvingen we een email van Corrie Meijer en Mai Arets van twee oranjegekleurde kleine watersalamander vrouwtjes. Deze waren gevonden tijdens het overzetten van padden nabij Kerkrade. De ogen zijn rood dus we kunnen stellen dat het om albino's gaat.
In april 2010 kwam er een bericht van leden van de Poelenwerkgroep Eindhoven met twee vreemd gekleurde watersalamanders. De salamanders zaten in een nieuw gegraven water met wit zand als bodem. De vraag rees of de salamanders hun kleur hebben aangepast aan de bodem om niet op te vallen. Bekend is dat amfibieën wel in staat zijn dit te doen, maar deze exemplaren zien er wel heel typisch uit! Je zou denken aan flavistische trekjes (gebrek aan pigment) bij deze salamanders. Bij de kleine watersalamander zeker, maar de Alpenwatersalamander heeft nog wel de fel oranje buik.

Minder vaak wordt het ziektebeeld hydrops, of waterzucht, gemeld uit het veld. Hydrops ontstaat door vochtophoping in de lymfezakken door de volledige of gedeeltelijke uitval van de lymfeharten, die normaal het lymfevocht rondpompen, waardoor onderhuidse zwellingen ontstaan. De ziekte treedt op bij een tekort aan bepaalde voedingsstoffen, het is dus een gebreksziekte. Als oorzaken worden eenzijdig voedsel en kalkgebrek genoemd, ook stress verhoogt de bevattelijkheid.

Kleine watersalamander vrouwtje en een Alpenwatersalamander mannetje. Aangepast aan de lichte bodem van de poel? (Foto's: Trudy Mennen)

Twee albino kleine watersalamanders gevonden tijdens de paddentrek. (Foto's: Mai Arets)

Bruine kikker met hydrops gevonden op de Veluwe (3-4-2008) (Foto: Edo Goverse)

Een Natuurbericht van 13 juni 2010 ging over een kleine watersalamander met deze ziekte. Via onze regiocoördinator Gerrit Kolenbrander ontvingen we in september 2010 twee fraaie foto's van een rare, reeds overleden kikkervis. Hij had de foto's ontvangen van de heer Niphuis uit Vriezenveen die gealarmeerd was door zijn buurman. Het was een groene kikkervis met hydrops en de heer Niphuis heeft het exemplaar gestuurd naar het Zoologisch Museum Amsterdam (nu NCB Naturalis) waar het is opgenomen in de wetenschappelijke collectie. In april 2008 ben ik zelf een bruine kikker tegen gekomen met de aandoening.

Edo Goverse

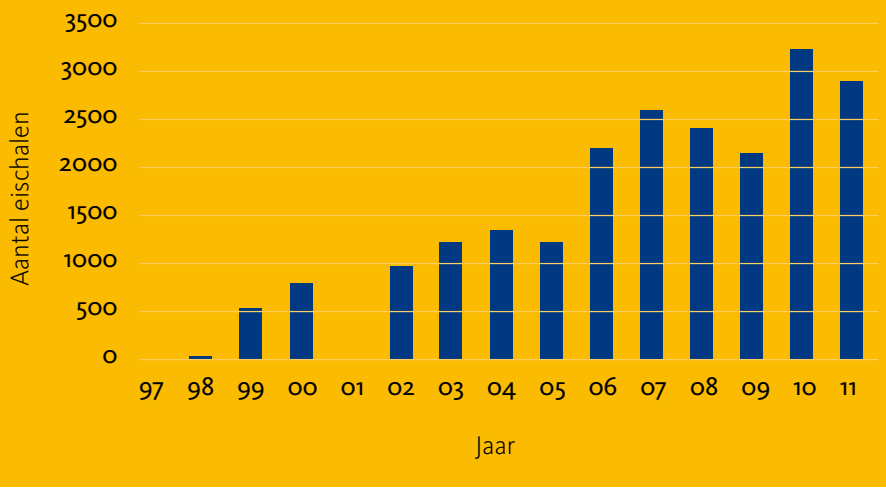

Larf van een groene kikker uit Vriezenveen, gevonden in een tuinvijver (Foto: Johan Niphuis)

Even wat eitjes tellen

In 1997 initieerde de WARD de aanleg van een broeihoop in Veenhuizen, net ten noorden van het Fochteloërveen. Sindsdien wordt deze jaarlijks opnieuw aangelegd en door vrijwilligers op (lege) eischalen gecontroleerd. Deze controle wordt door het Drents Landschap gecoördineerd en vindt plaats op de jaarlijkse Natuurwerkdag, de eerste zaterdag van november. In het eerste jaar werden de eerste tien eieren al geteld. In de jaren daaropvolgend liep het aantal zeer sterk op. Tien jaar na de start bevatte de broeihoop bijna 2200 eischalen. 2010 bleek het recordjaar te zijn: 3232 eischalen! Een grove schatting maakt duidelijk dat de laatste jaren tussen de 100 en 150 ringslang-vrouwtjes jaarlijks hun eieren in deze ene broeihoop afzetten.

Sibert Hoeksma (Drents Landschap) & Richard Struijk (RAVON)

Aantal eischalen in de periode 1997-2011

In 2011 moesten de mannen uit Zuid-Holland het vuile werk in Veenhuizen opknappen

De knoflookpad. Eindelijk te vinden?

De knoflookpad is een bijzondere, doch zeldzame pad. Deze kleine pad heeft een beperkte verspreiding in Nederland en helaas neemt het aantal vindplaatsen sinds 1950 snel af. De soort geniet een strikte bescherming volgende de Nederlandse wet en de soort staat als “bedreigd” op de nationale Rode Lijst. In de periode 2001-2005 is het Soortbeschermingsplan Knoflookpad uitgevoerd. In dit kader is een groep vrijwilligers samengesteld die diverse populaties van nabij volgen. Met deze groep wil RAVON graag het luisteren naar knoflookpadden voortzetten, maar zodanig dat de gegevens inpasbaar zijn in het NEM Meetnet Amfibieën.

Sinds de oprichting van het Meetnet Amfibieën in 1997 is de knoflookpad niet opgenomen in het meetnet. Knoflookpadden waren lastig te vinden en het is nog lastiger om een inschatting te maken van de populatiegrootte. Hierdoor was het niet mogelijk een betrouwbare trend te bepalen en daarom is de soort tot op heden als doelsoort nog niet opgenomen in het Meetnet Amfibieën. Maar door alle oude gegevens te ontsluiten is het gelukt om ook de knoflookpad betrouwbaar in het Meetnet te krijgen. Met de voorlopige gegevens uit 2011 laat de knoflookpad een matige afname zien (zie grafiek).

Binnen het Verspreidingsonderzoek wordt de knoflookpad wel vanaf het begin (2004) gevolgd als doelsoort. Het herbevestigen van oude waarnemingen blijkt echter lastig en ligt achter op schema in vergelijking met de andere soorten. Komend jaar willen we hier met vereende krachten en nieuwe technieken verandering in brengen.

Met behulp van onderwatermicrofoons en jullie inzet willen we binnen het Meetnet een soortgerichte monitoring starten en voor het Verspreidingsonderzoek trachten oude vindplaatsen te herbevestigen. Onderwatermicrofoons blijken bij uitstek geschikt om de onder water roepende knoflookpadden op te sporen (zie o.a. verslag van Jöran Janse in Meetnet Amfibieën Mededelingen 24, pdf staat op de RAVON-website). Door het gebruik van deze nieuwe techniek is het mogelijk de knoflookpad afdoende te volgen voor het Meetnet Amfibieën.

Met de onderwatermicrofoon is de roep van de mannetjes onder water te horen. In het begin zal je verbaasd zijn van alle bijgeluiden die ook hoorbaar zijn, maar met een beetje oefenen zijn de knoflookpadden duidelijk te onderscheiden. Alleen in poelen met een zeer dichte onderwatervegetatie is de roep niet optimaal te horen. Naast de microfoon en koptelefoon is een lange stok of hengel nodig om de microfoon op diverse plekken in de poel te laten zakken. Door verschillende punten in een poel te bemonsteren is ook een goed beeld te krijgen van het aantal roepende dieren.

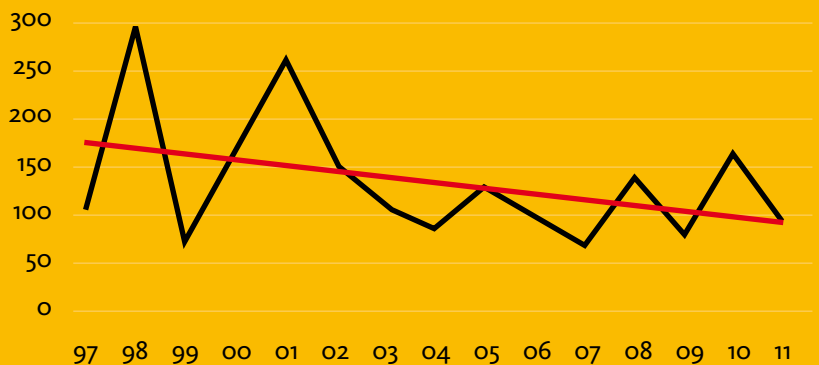
Wie gebruik wil maken van een microfoon kan contact opnemen met RAVON. Bedoeling is om voor het Meetnet drie veldbezoeken per jaar af te leggen onder gunstige

Vrijwilligers gezocht voor Meetnet

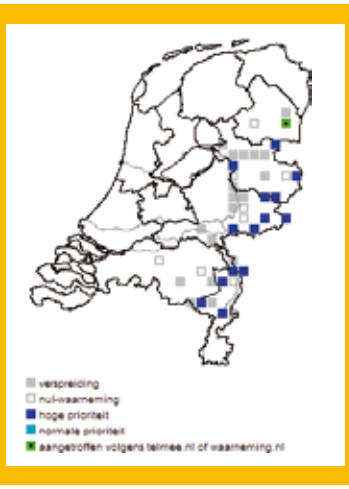
Hondsrug	Drenthe
Achterhoek	Gelderland
Heythuysen	Limburg
Heereven	Limburg
Bergerheide	Limburg
Diverse plaatsen	Overijssel

Tabel met gebieden waar nog een waarnemer voor gezocht wordt

matige afname (p<0,05) (max. aantal, ongewogen), n=86

Index knoflookpad 1997-2011. (bron: RAVON/CBS)

Kaartje met in blauw de nog te onderzoeken 10x10 km-hokken voor de knoflookpad

omstandigheden, en dat voor een aantal opeenvolgende jaren. Het hoogtepunt van de voortplantingsperiode verschilt per jaar, maar grofweg kan gesteld worden dat de periode april-mei, met als piek eind april het meest optimaal is om te gaan luisteren. Voor het Verspreidingsonderzoek moeten oude vindplaatsen bezocht worden, om te zien of de soort nog steeds aanwezig is. Naast datum, tijdstip, coördinaten is natuurlijk ook het aantal roepende dieren van belang. Voor zowel het Meetnet als het Verspreidingsonderzoek is het van belang de bezoeken door te geven waarop juist niks is gehoord: de zogenaamde nulwaarnemingen. Heb je tijd over en liggen potentiële geschikte voortplantingswateren nabij? Altijd checken, wie weet ontdek je iets nieuws!

Edo Goverse, Jelger Herder & Wilbert Bosman

RAVON heeft microfoons om uit te lenen: wil je er één in gebruik nemen? Neem dan contact op met de coördinator van het NEM Meetnet Amfibieën: Edo Goverse (e.goverse@uva.nl, 020-5257331). RAVON zal er dan één toesturen (zolang de voorraad strekt) met telformulier. Deze kan in bruikleen blijven tot je definitief stopt met monitoren (je kunt de microfoon dus jaren achtereen bij je houden).
Ook als je een bijdrage wilt leveren aan het Verspreidingsonderzoek kun je een microfoon lenen. Kijk op www.ravon.nl/verspreidingsonderzoek en klik op de kaart om te kijken welke 10x10 km-hokken er nog onderzocht moeten worden op de aanwezigheid van de knoflookpad of neem contact op met de coördinator van het NEM Verspreidingsonderzoek Amfibieën: Jelger Herder (j.herder@ravon.nl, 024-4710608). Omdat we actief aan jullie vragen een bijdrage te leveren op soms ietwat verre plekken, biedt RAVON ook een reiskostenvergoeding aan à € 0,19/km.

Huenderweg onveilig voor reptielen

De Huenderweg loopt dwars over de heide van het Wapser- en Doldersummerveld in Drenthe. Op deze weg geldt een maximum snelheid van 60 km maar veel auto's rijden er 80 km of meer. Vanwege ons werk fietsen wij veel over deze weg van Doldersum naar Wateren. Regelmatig treffen we dan doodgereden reptielen aan. Maar vrijdag 23 september 2011 was het extra raak! Fietsend over de Huenderweg troffen wij om 16.00 uur twee overreden ringslangen aan. We namen de dode ringslangen mee naar huis en hebben ze gemeten (65cm.) en gefotografeerd (zie de foto). De ene ringslang lag op het fietspad aan de kant van het Doldersummerveld, de andere er tegenover, aan de Natuurmonumenten kant. Wat ons nog het meest trof – naast onze ontzetting – was dat de faunapassage zich op nog geen 2 meter afstand van de stoffelijke resten bevond. Natuurlijk brachten wij Natuurmonumenten op de hoogte. De boswachter Ronald Popken reageerde onmiddellijk en vroeg ons het asfaltgedeelte van de Huenderweg (Doldersum) op doodgereden reptielen te monitoren. We deden dit 4 achtereenvolgende dagen met het volgende resultaat:

wegdeel vanaf Dieverseweg tot veerooster nabij Huenderhoeve
29-9-2011 – 1 adulte ringslang en 3 juveniele ringslangen
30-9-2011 – 5 juveniele ringslangen
1-10-2011 – 11 juveniele ringslangen
2-10-2011 – 9 juveniele ringslangen

Direct na de waarneming hebben wij de lijkjes van de weg geschraapt/verwijderd om dubbeltelling te voorkomen. Deze waarnemingen deden we bij zomerse temperaturen en bijna windstil weer tussen 18.00 en 19.00 uur. Omdat het te koud werd voor het verder monitoren boden we aan in 2012 de Huenderweg opnieuw op doodgereden reptielen te monitoren. De hele Huenderweg reptielvriendelijker krijgen is voor ons de motivatie om dit vrijwilligerswerk te doen.

Bastiaan Walpot & Maryan Verver
verver@walpot.nl
www.walpot.nl

Hagedissen op de kwelder

Zo nu en dan ontvangen we van oud-meetnetters interessante meldingen. Op woensdagmiddag 21 september bezocht Joris Elshout het Markiezaat, een sinds 1980 afgesloten inham van de Oosterschelde in het uiterste westen van Noord-Brabant. Tot zijn verbazing zag hij enkele levendbarende hagedissen. Na contact met voormalig reptielenteller Leo den Heijer werd er een nieuw bezoek afgelegd en werden liefst 10 exemplaren waargenomen, waaronder enkele juvenielen. Bovenstaande waarnemingen geven maar weer eens aan dat de levendbarende hagedis in zeer verrassende habitats kan voorkomen!

(Foto's: Joris Elshout)

Blauwband domineert Amerongse Bovenpolder

Op 11 september is door RAVON Utrecht een inventarisatie uitgevoerd in de Amerongse Bovenpolder. Dit is een uiterwaardgebied dat beheerd wordt door Het Utrechts Landschap en Staatbosbeheer. Een gebied dat bij hoog water in open verbinding staat met de rivier. Er werden in totaal 11 vissoorten aangetroffen, waarbij de blauwband één van de dominante soorten was. In de Atlas van de Utrechtse Vissoorten uit 2004 wordt deze soort nog niet genoemd. Bij een tussentijdse inventarisatie in 2006 werd de blauwband al wel aangetroffen, maar deze was toen niet dominant aanwezig.
De blauwband is van oorsprong afkomstig uit Zuidoost-Azië. Hij is waarschijnlijk voor het eerst in Europa (Roemenië) terecht gekomen, doordat hij is meegekomen met Aziatische vissoorten die werden uitgezet, zoals graskarper, zilverkarper en grootkopkarper. De soort heeft daarna razendsnel bijna heel Europa veroverd. In 1992 werd de soort voor het eerst in Nederland waargenomen in de Aalsbeek in Limburg. Vermoedelijk is de blauwband in het Maasstroomgebied terechtgekomen doordat hij meekwam met forellenbroed dat werd uitgezet. De blauwband wordt gezien als een invasieve soort.
Hij kan zich in veel verschillende watertypen handhaven, zowel in stromende als in stilstaande wateren. Het is een omnivoor met een opportunistische levenswijze; hij heeft een korte generatietijd, een grote reproductiecapaciteit, en verdraagt extreme omstandigheden (laag zuurstofgehalte, hoge temperatuur, vervuiling). Deze eigenschappen maken dat de soort op veel plaatsen succesvol is.
Hij staat bekend om zijn predatie op kuit en vislarven van inheemse vissoorten en om voedselconcurrentie met (o.a.) cypriniden. Ook schijnt zijn aanwezigheid te zorgen voor een daling van het voortplantingssucces van andere soorten, zoals riviergrondel, blankvoorn en vetje. Het is niet zeker of hier sprake is van een ziekte die wordt overgebracht of bijv. een feromoonverstoring. De blauwband is in ieder geval drager van een aantal gevaarlijke parasieten, waar de soort zelf geen last van heeft.
Of de blauwband met zijn aanzienlijke aantallen in de Amerongse Bovenpolder ook een negatieve invloed heeft op de overige vissen is een interessante vraag. Opmerkelijk is in ieder geval dat in het oostelijk deel van het gebied de bittervoorn talrijker is daar waar de blauwband minder voorkomt. Het zou daarom interessant zijn om in deze polder de visstand te blijven volgen en regelmatig te monitoren.

Willie van Emmerik & Jos Spier

(Foto: Herman Bouman)

(Foto's: Willie van Emmerik)

Meetnet Beek- en Poldervissen 2011

Focus op modder en stenen, nieuwe methodieken & invoerportaal

Richard Struijk, Frank Spikmans & Arthur de Bruin

Het verspreidingsonderzoek is in voorgaande jaren voorspoedig verlopen. Zeven van de negen doelsoorten waren qua verspreiding op 10x10 kmhokniveau al grotendeels geactualiseerd. Voor de twee soorten, grote modderkruiper en rivierdonderpad, waarvan het historische verspreidingsgebied nog niet volledig geactualiseerd is, is het verspreidingsonderzoek in 2011 met extra inspanningen voortgezet. Daartoe is allereerst een Modderkruiper Marathon georganiseerd waarbij in 2011 door heel Nederland excursies zijn georganiseerd. Bij de rivierdonderpad lag de focus op een nieuwe inventarisatie methodiek, namelijk met behulp van zaklampen. Deze methodiek is relatief nieuw, maar zal gezien de goede resultaten in de toekomst waarschijnlijk een meer prominente rol gaan spelen bij het inventariseren (en monitoren) van rivierdonderpadden (en grondels). Voor zeven doelsoorten zijn met ingang van 2011 in het kader van het nieuwe Meetnet Beek- en Poldervissen hokken getrokken uit het leefgebied. Hiermee kunnen in de toekomst trends worden bepaald. De methodiek van het nieuwe meetnet is gebaseerd op die van het verspreidingsonderzoek. Nieuw is een speciaal ontwikkelde invoermodule die zorgt voor de juiste registratie van de vangsten en vangstinspanning.

Excursie in het kader van de Modderkruiper Marathon (Foto: Arthur de Bruin)

Borstvin grote modderkruiper (Foto: Arthur de Bruin)

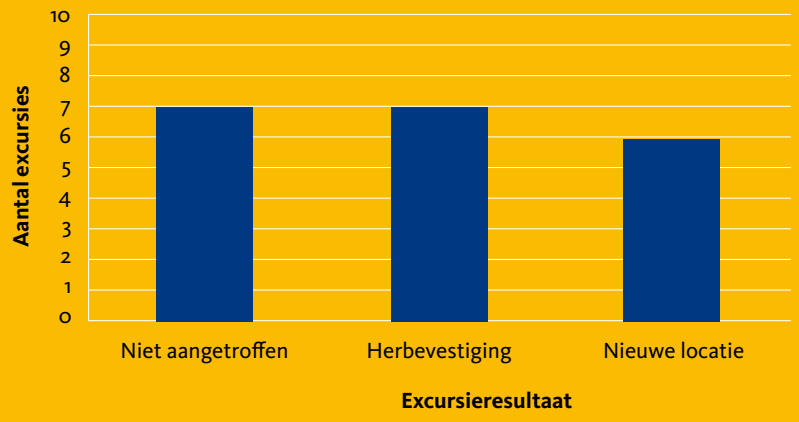
Gezwollen cloaca van afgepaaide vrouwelijke grote modderkruiper (Foto: Arthur de Bruin)

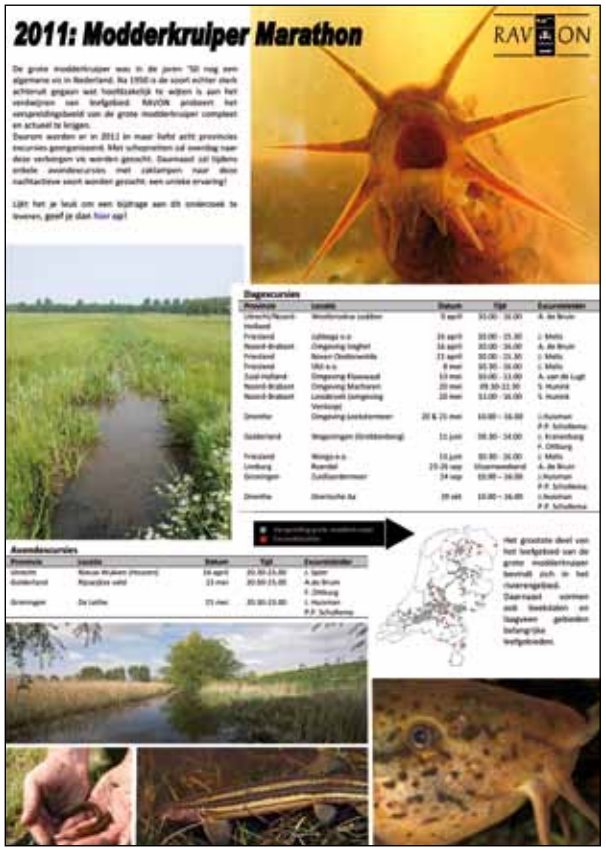

Ingevallen flank van afgepaaide grote modderkruiper (Foto: Arthur de Bruin)

Larve grote modderkruiper (Foto: Sander Hunink)

Modderkruiper Marathon

In 2011 zijn verdeeld over acht provincies 20 excursies georganiseerd om de grote modderkruiper beter op de kaart te krijgen. In veel gebieden heeft dat zijn vruchten afgeworpen en is de soort boven water gehaald. Bij 13 van de 20 excursies is de soort aangetroffen, in zes gevallen betrof het nieuwe vindplaatsen.

De RAVON Vissenwerkgroep Groningen en Drenthe is zowel overdag als 's nachts op pad geweest. In de omgeving van Pasop lukte het met o.a. fuiken om enkele vrouwtjes te vangen. Op basis van een gezwollen cloaca en slappe buik was duidelijk dat de vrouwtjes net waren afgepaaid. 's Avonds werd de omgeving van Bellingwolde bezocht, maar de meeste sloten hier bleken droog te staan. In een poel die in verbinding stond met verschillende sloten, werden echter nog drie grote modderkruipers gevonden. In Gelderland trokken de Gelderse Vissers er in juni op uit om de omgeving van Wageningen te onderzoeken. Op historische kaarten was vooraf bepaald welke oude sloten bezocht zouden worden. Dit resulteerde in negen grote modderkruipers in zes verschillende sloten! Verheugend was dat er ook juveniele dieren van dit jaar werden aangetroffen. In Friesland trok de WVOF er verschillende keren op uit waarbij diverse nieuwe vindplaatsen zijn ontdekt. Zo werden nieuwe locaties ontdekt in of bij Goingarijp, Heeg, IJlst, Terherne en It Sud/Olterterp. Op enkele bekende vindplaatsen kon het voorkomen worden herbevestigd. Noemenswaardig daarbij is de vondst van 56 grote modderkruipers bij Burgumermeer die in het kader van een inspectie voor de Flora- en faunawet werden aangetroffen. In Noord-Brabant vonden twee excursies plaats waarbij de soort bij Loosbroek herbevestigd kon worden en in de omgeving van Macheren een nieuwe plek werd ontdekt. Opmerkelijk hierbij was de vangst van een larve van slechts 2,5 cm. die slechts zeer zelden worden gevonden. Tijdens de drie zaklampexcursies die in het Rijswijkse Veld (Gelderland), Nieuw Wulven (Utrecht) en de Lethe (Groningen) plaatsvonden, zijn op alle locaties grote modderkruipers waargenomen. Ondanks de vele zaklampen, moest het schepnet hier echter aan te pas komen.

Tot november werd de grote modderkruiper in 2011 in 57 kilometerhokken in 36 10x10 kilometerhokken waargenomen.

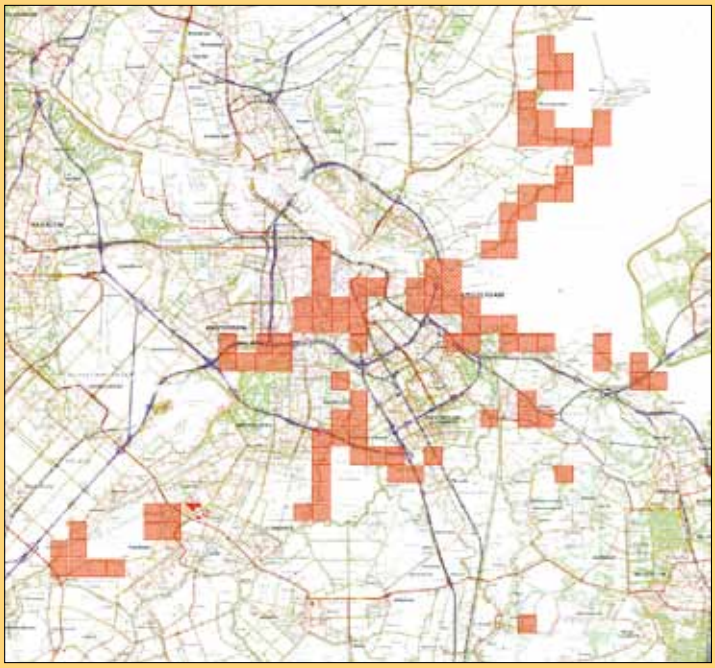
Zwartbekgrondel in het licht van een zaklamp (Foto: Edo Goverse)

Rivierdonderpad in Amsterdam (Foto: Edo Goverse)

Rivierdonderpad tussen gedumpte wandtegels (Foto: Edo Goverse)

Zaklampwaarnemingen rivierdonderpad rond Amsterdam in 2011

Rivierdonderpad laat zich alleen vangen in een bundel van licht

Trouw, 17 oktober 2011

Donderen in het donker

De rivierdonderpad is een soort met een betrekkelijk ruime verspreiding binnen Nederland. Vooral stromende plaatsen met stenig substraat zijn favoriet. Stortstenen oevers zijn echter moeilijk bevisbaar met het schepnet. In 2009 schreef Wim van den Heuvel in de toenmalige Nieuwsbrief Verspreidingsonderzoek Vissen jaargang 3(1) al over zijn positieve ervaringen met zaklampen. In 2011 is RAVON deze methode breder toe gaan passen. Na zonsondergang is vanaf de oever, of al wadend door het ondiepe water, met een zaklamp op en tussen de stenen naar rivierdonderpadden gezocht. Met name in Noord-Holland is veel op deze manier gezocht en bleek de rivierdonderpad op veel plaatsen voor te komen. Gedurende 37 onderzoeksnachten werden in maar liefst 103 verschillende kilometerhokken 422 rivierdonderpadden opgespoord. Zelfs midden in het centrum van Amsterdam werd de soort in grachten gevonden! Daarnaast werden ook ruim 1375 exotische zwartbekgrondels in 45 kilometerhokken waargenomen. Op andere locaties in Nederland, bijvoorbeeld in de Reeuwijkse Plassen, is de methodiek recentelijk ook toegepast. Hier werden in vier kilometerhokken 167 rivierdonderpadden geteld. Op één traject van ca. 40 meter werden in minder dan 20 minuten tijd 71 exemplaren gezien! De methode is veelbelovend en zal in de toekomst frequenter worden gehanteerd. Het zijn vooral de nachtactieve bodemvissen (grondels) die met zaklampen goed te vinden zijn. Voor een volledige inventarisatie blijft het schepnet en/of andere vangtuigen echter noodzakelijk.

- Kies een doelsoort en claim een kilometerhok.
- Print het veldformulier uit en ga het veld in.
- Selecteer trajecten met geschikt habitat voor de doelsoort.
- Voer de bemonstering uit volgende de richtlijnen.
- Noteer je vangsten.
- Noteer ook de geleverde inspanning.
- Voer binnen hetzelfde (kalender)jaar exact dezelfde bemonstering uit.
- Registreer je de gegevens op www.vissen.invoerportaal.nl

In 2011 zijn van 167 kilometerhokken in 49 10x10 kilometerhokken waarnemingen van de rivierdonderpad ontvangen.

Het toppunt van vissen: tellen tot je een trend hebt

Dit jaar is RAVON van start gegaan met een nieuw Meetnet voor Beek- en Poldervissen. Met dit meetnet worden de landelijke populaties van soorten gevolgd door veranderingen in het aantal bezette kilometerhokken te monitoren. Het meetnet richt zich op de volgende doelsoorten: kleine modderkruiper, grote modderkruiper, bittervoorn, beekprik, rivierprik, rivierdonderpad en beekdonderpad. Deze soorten worden beschermd door de Habitatrichtlijn en kunnen met de bestaande meetprogramma's niet goed gevolg worden, vandaar het nieuwe meetnet.

Werkwijze invoermodule Meetnet Beek- en Poldervissen

Het Meetnet Beek- en Poldervissen is geen monitoring zoals RAVONners misschien gewend zijn van amfibieën en reptielen, met vaste trajecten die jarenlang geteld worden. Er wordt nog steeds op een gestandaardiseerde manier geïnventariseerd, maar zodra een hok met voldoende inspanning onderzocht is, vervalt dit. De achterliggende gedachte van deze insteek is dat tevens de verspreiding van soorten in beeld gebracht wordt. We slaan dus twee vliegen in één klap!
In monitoringsland is de laatste jaren veel te doen om trefkansen (zie ook Schubben & Slijm nr. 4 en nr. 9). Wanneer je weet hoe groot de trefkans is, kan een trend hiermee gecorrigeerd worden. Om de trefkans te bepalen, dient er minimaal één herhaalde meting binnen een (kalender)jaar plaats te vinden. Hierdoor wordt informatie verkregen over de aan- of afwezigheid van een soort. Door deze gegevens van de verschillende hokken te combineren, kunnen landelijke trends worden bepaald over het voorkomen van de doelsoorten. Om deze reden schrijft de methodiek van het Meetnet Beek- en Poldervissen minimaal twee telronden voor.

Voor de soorten die een beperkte verspreiding binnen Nederland hebben (beekprik en beekdonderpad) zijn alle kilometerhokken van het actuele leefgebied geselecteerd voor het meetnet.
Voor soorten die wijd verspreid zijn, zoals bittervoorn en kleine modderkruiper, is een random trekking uitgevoerd van de hokken binnen het leefgebied. Het uitgangspunt hierbij is dat gegevens over het voorkomen in zowel optimale als suboptimale gebieden noodzakelijk zijn om een goede weergave te krijgen van het voorkomen van deze soorten in Nederland en de trends hierin. Zouden alleen de meest geschikte kilometerhokken onderzocht worden, dan kan het veel langer duren voordat een afname van de soort geconstateerd wordt en voordat beschermingsmaatregelen genomen kunnen worden.

Afhankelijk van de doelsoort en de habitat wordt het monitoringsonderzoek uitgevoerd met schepnet of op zicht. Zaken als de werkwijze, geschikte perioden en benodigde inspanning zijn vastgelegd in een veldhandleiding die te vinden is op de website van het meetnet. De inspanning die per jaar per kilometerhok van een deelnemer wordt gevraagd verschilt per doelsoort. Voor de bittervoorn dienen bijvoorbeeld twee telronden van elk minimaal 30 minuten (effectieve) vistijd uitgevoerd te worden. Voor de grote modderkruiper die lastiger te vangen is, wordt een jaarlijkse inspanning van minimaal 4 uur verdeeld over vier bezoeken gevraagd.

Doe mee! **Ga naar www.vissen.invoerportaal.nl**. Daar vind je de kilometerhokken die onderzocht moeten worden, de veldhandleiding en een veldformulier.

Het Meetnet Beek- en Poldervissen wordt uitgevoerd in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur (GaN) en in samenwerking met het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS).

Nachtwerk (Foto: Cees Vermeer)

De Aquatische Werkgroep

Het HoekscheWaards Landschap (HWL) is zeer actief in de Hoeksche Waard en telt meer dan 1500 leden. De club heeft tientallen werkgroepen waaronder diverse biologische veldwerkgroepen. Zoals altijd worden vogels, vlinders en planten ruimschoots bekeken, maar waarnemingen onder het wateroppervlak in sloot en kreek kregen weinig tot geen aandacht. Curieus voor een eiland dat voor een groot deel bestaat uit water. Dat water en land onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, leek een opmerking uit een fictieboek. In het voorjaar van 2011 werd een langgekoesterde wens werkelijkheid. Het Hoekschewaards landschap werd een werkgroep rijker.

Enkele geïnteresseerden staken daarom de koppen bij elkaar en formuleerden een aantal kernvragen. Een van de belangrijkste vragen die zij stelden was: "Waarom zijn sommige delen van kreken op het oog zo schoon en vol met slootleven en waarom is dat bij andere delen van eenzelfde kreek niet het geval?" Voor de hand ligt het antwoord van de vervuiling door de landbouw. Maar is het wel zo eenvoudig? En wat is dat dan, een vieze sloot? Wat is vervuiling eigenlijk? Lokaal was er niemand die een antwoord op deze en andere vragen van het groepje kon beantwoorden en daarmee was de "Aquatische Werkgroep" geboren. Contact met Anemoon en RAVON volgde. De werkgroep draait nu nog op enkele vrijwilligers maar is van plan in 2012 vaste maandelijkse excursies te organiseren om meer mensen te enthousiasmeren voor biologisch onderzoek onder de waterspiegel.
Bij de werkgroepleden leeft de gedachte dat schoning (het uitbaggeren en kroosvrij maken) van kreken en sloten veel meer impact heeft op de fauna dan voorheen gedacht. Visueel lijkt het er op dat sloten meer dan vijf jaar nodig hebben om te herstellen

Zwanenmossel (Foto: Theo Schuurmans)

van deze "broodnodige" ingreep. Oppervlaktewateren worden in de praktijk doorgaans eens in de zes jaar geschoond. Als de herstelperiode echt zo lang blijkt te zijn als wordt vermoed, dan moeten we toch anders gaan schonen, willen we de onderwaterfauna beschermen.

Bijvoorbeeld: In de Hoeksche Waard komt de bittervoorn algemeen voor. Elders in het land is dit anders. De bittervoorn en de zwanenmossel (*Anodonta cygnea*), maar ook de schildersmossel (*Unio pictorum*) hebben een bijzondere

Janus Verkerk aan het werk (Foto: Theo Schuurmans)

relatie. Het vrouwtje van de bittervoorn legt haar eieren in de mantelholte van de mossel. Het mannetje kiest hiervoor één specifieke mossel uit die hij verdedigt tegen andere mannetjes. Bij schoning worden mosselen massaal met de modder uit het water gehaald en op de kant gedeponeerd. Zelfs als de bittervoorn niet direct wordt bedreigd door de schoningsactie dan wel indirect door het wegvissen van de mossels. Zeker gedurende de voortplantingsperiode!
Om echte conclusies te trekken over het wel en wee van het leven in onze sloten moeten we inventariseren. Altijd moeilijk, want het water is koud en het animo gering. Daarnaast is het determineren van jonge vissen in het veld niet altijd even eenvoudig. Toch zullen wij er alles aan doen om een overzicht te krijgen van wat er zich afspeelt in onze sloten en kreken van de Hoeksche Waard. Als je wilt deelnemen aan onze werkzaamheden, neem dan contact op met Theo Schuurmans (aquatischhwl@gmail.com of 0651-051688).

Theo Schuurmans

Een nieuw record in Steenwijkerland

In de gemeente Steenwijkerland is in een ondiepe plas een zeer zeldzame kwabaal (*Lota lota*) gevangen. Het exemplaar was ruim 71 cm groot en is daarmee een nieuw Nederlands lengterecord. Het dier was door zijn beweeglijkheid, omvang en gladde huid onmogelijk te hanteren. Kwabalen zijn in Nederland zeer zeldzaam geworden en worden zelden groter dan 65 cm aangetroffen. Het tot nu toe grootste geregistreerde exemplaar in Nederland had een lengte van 70 cm. Dit exemplaar werd in 1894 in het Friese Terkaple gevangen. Kwabalen van deze lengte moeten echter voor beroepsvissers in de eerste helft van de vorige eeuw geen unicum zijn geweest. In Nederland was de kwabaal vóór 1950 in zowel stromende als stilstaande wateren een algemene soort. Tegenwoordig is de soort door aantasting van haar habitat in veel watersystemen sterk achteruit gegaan of al geheel verdwenen. De kwabaal houdt er een bijzondere levenswijze op na. Deze nachtactieve kabeljauwachtige paait midden in de winter, in Nederland tegen het eind van december tot medio februari. De recente kwabaalvangst werd overdag in een plas op een diepte van 1 m gedaan. Van kwabalen is bekend dat ze aanzienlijke afstanden kunnen overbruggen op zoek naar geschikt paaihabitat. Vermoedelijk was ook dit exemplaar onderweg en werd het kortstondig tijdens zijn paaimigratie verstoord.
In 2009 is een genetisch onderzoek opgestart. Daarom is ook van de kwabaal uit Steenwijkerland genetisch materiaal verzameld. Door een goede registratie en verdergaand onderzoek wordt meer inzicht verkregen in de verspreiding en genetische diversiteit van de kwabaal(populaties) in Nederland.

Jeroen Bosveld

Een van de mooie kleurvormen van de kwabaal (Foto: Jeroen Bosveld)

Kwabaal van 71 cm uit Steenwijkerland (Foto: Jeroen Bosveld)

Nieuwe ETI-RAVON apps voor de iPhone

Herkenning amfibieën en reptielen en Herkenning zoetwater-vissen

Sinds kort zijn er twee determinatie-apps te downloaden: een voor amfibieën en reptielen en een voor zoetwatervissen. Het betreft een update van de ETI-apps, een samenwerking van RAVON en ETI Bioinformatics te Leiden, die naast deze digitale determinatietabellen een brede serie apps heeft uitgebracht voor flora- en faunadeterminatie. De updates, waarvoor RAVON de redactionele en illustratieve inbreng heeft geleverd, bieden veel extra's.

De determinatiesleutels zijn niet alleen gebaseerd op globale kenmerken, maar waar van toepassing geven ze ook verschillen aan tussen mannetjes, vrouwtjes en jonge dieren. Vooral bij de vissen is deze extra informatie een welkome aanvulling en vooral bij schepnetvangsten heel bruikbaar. Dit omdat bij de karperachtigen, verreweg de grootste familie van onze inheemse vissen, jonge dieren uiterlijk vaak afwijken van de volwassen dieren, iets wat bij herkenning de nodige problemen kan opleveren. Ook de soorten die als exoot ons land de laatste jaren zijn binnengekomen, zijn opgenomen.
De tabellen bevatten veel details voor determinatie en geven aan welke soorten gemakkelijk met elkaar verward kunnen worden. Via links krijgt de gebruiker informatie over leefwijze en habitat. Belangrijke aanvullingen bij de reptielen zijn de zeeschildpadden en de moerasschildpadden. Laatstgenoemde zijn van oorsprong niet inheems, maar worden als vrijgelaten of ontsnapt huisdier wel vaak gezien. Bij de amfibieën zijn ook de geluiden van roepende mannetjes te beluisteren. Van alle soorten zijn actuele verspreidingskaartjes opgenomen.

De nieuwe apps geven de mogelijkheid om via een link waarnemingen vanuit het veld door te geven aan het mobiele invoerportal www.waarneming.nl, Op deze manier komen de waarnemingen na validatie terecht in de NDFF, de Nationale Databank Flora en Fauna. Zo kunnen de gegevens gebruikt worden voor de bescherming van deze diergroepen bij planologische ingrepen of andere projecten.

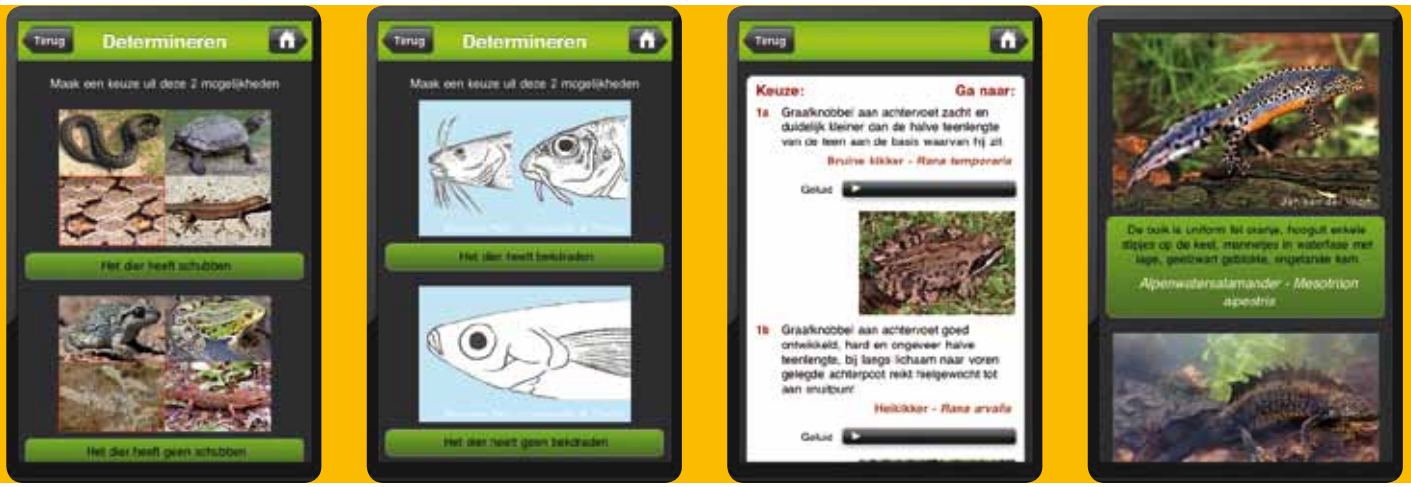
Voor meer informatie over soorten en veldmethodieken bevatten beide apps links naar de RAVON site. Ideaal voor mensen die met hun iPhone of Smartphone in het veld willen determineren en ter plekke hun waarneming willen doorgeven. De nieuwe apps/updates zijn vanaf 1 december 2011 beschibaar. De beide apps zijn gratis. Bestaande gebruikers ontvangen automatisch bericht over updates.

De apps en andere digitale natuurgidsen voor iPhone en Android van ETI Bioinformatics zijn beschikbaar via:
http://www.eti.uva.nl/products/apps.php

Annemarie van Diepenbeek

Voor iPhone
Reptielen en Amfibieën van Nederland
http://itunes.apple.com/nl/app/reptielen-en-amfibieen-van/id389339920
Zoetwatervissen van Nederland
http://itunes.apple.com/nl/app/zoetwatervissen-van-nederland/id403503300

Voor Android
Reptielen en Amfibieën van Nederland
https://market.android.com/details?id=nl.uva.eti.herpetofauna
Zoetwatervissen van Nederland
https://market.android.com/details?id=com.phonegap.vissen

Lekker op een kluitje de winter door

Reptielen overwinteren vaak gezellig in groepjes bij elkaar onder de grond, om zo warmteverlies te beperken. Eind oktober ontdekten wij, min of meer bij toeval zo'n overwinteringsplek in Vijlen (Zuid-Limburg).
Tijdens het voorbereiden van een excursie kwamen we terecht op een met varens begroeide kapvlakte in een bos, waar enkele boomschijven verspreid tussen de varens lagen. Boven op een van de afgezaagde boomschijven zagen we een levendbarende hagedis die zich opwarmde in de laatste zonnestralen van deze herfst. Bij benadering vluchtte het dier en toen we de boomschijf omdraaiden bleek daaronder een holte te zitten waarin maar liefst negen levendbarende hagedissen bij elkaar waren gekropen. Het waren 5 volwassen en 4 onvolwassen individuen. Het is opmerkelijk dat de dieren relatief ondiep overwinteren, waarschijnlijk is de plek door voldoende mos en varens echter goed genoeg geïsoleerd om bevriezing te voorkomen. Snel hebben we een paar opnames gemaakt en de boomschijf weer voorzichtig teruggelegd om die dieren niet te verstoren.

Mai Arets & Corrie Meijer

(Foto's: Mai Arets)

Vernieuwde duinrel heeft speciale dierenpassage

Een van de duinrellen (ondiepe watergangen, met helder, stromend water) die Bloemendaal rijk is, heeft onlangs een grote opknapbeurt ondergaan. Er was slechts een smal stroompje over van de eens zo mooie duinrel en het grootste deel was dichtgeslibd en overwoekerd. Mede daardoor ontstonden (grond)waterproblemen in het gebied.

Een van de randvoorwaarden was dat er een zo groot mogelijk wateroppervlak behouden moest blijven, met natuurvriendelijke oevers. Daarom is aan de duinkant een verticale damwand geslagen van ca. een meter hoog. Die hoge kade heeft echter tot gevolg dat er een barrière ontstaat voor amfibieën zoals padden en kikkers en kleine zoogdieren.

De gemeente reageerde direct positief op de suggestie om een robuuste dierenpassage te maken halverwege het traject van circa 400 meter nieuwe kade. De doorgang bestaat uit een stuk oever van ruim twee meter breed en een helling van 45 graden. Dat geeft voldoende ruimte en houvast voor de dieren om aan de zijde van de hoge kade hogerop te komen en de overkant te bereiken. Omdat de dierenpassage stroomafwaarts ligt van beide duinrellen en is gelegen aan een kleine binnenvijver is de verwachting dat de dieren hun weg naar de dierenpassage wel zullen vinden.

Hans Olsthoorn

De foto toont de situatie toen de werken net achter de rug waren; de oevers zijn inmiddels begroeid met gras maar er is nog wel wat tijd nodig voordat het er weer echt leuk uit komt te zien (Foto: Hans Olsthoorn)

De Zonnebaars

Zonnebaars (Foto: Jelger Herder)

De zonnebaars (*Lepomis gibbosus*) is een exoot die inmiddels op veel plaatsen in Nederland voorkomt. De soort is in grote aantallen via tuincentra en aquariumhandels ingevoerd. Volwassen dieren worden regelmatig (illegaal) door hun eigenaren in het wild uitgezet en blijken zich daar volop voort te planten. De afgelopen jaren worden er steeds meer waarnemingen van de zonnebaars doorgegeven. Vanwege potentiële bedreiging van de inheemse flora en fauna adviseert RAVON geen zonnebaarzen aan te schaffen en hebben we acties ondernomen om de verkoop te staken. Dit heeft er onder meer toe geleid dat de grootste distributeur van aquarium- en vijverproducten in Nederland het besluit heeft genomen te stoppen met de verkoop van zonnebaarzen.

Hoe herken je hem?
Een zonnebaars heeft een patroon van donkere geelbruine en rode vlekken op de blauwgroene flanken. Opvallend is de licht omrande zwarte vlek op zijn kieuwdeksels. Op het kieuwdeksel bevindt zich vaak een oranje-rode vlek. De lange rugvin bestaat uit een deel met harde stekels (voorkant) en een hoger deel met zachte stekels (achterkant).

Verspreiding
De uit Noord-Amerika afkomstige zonnebaars is al ruim honderd jaar in Nederland aanwezig. Het zwaartepunt lag lange tijd in Zuidoost-Nederland, maar er komen steeds meer waarnemingen uit de rest van het land, zelfs op de waddeneilanden Terschelling en Schiermonnikoog (zie kaartje).

Probleem of aanwinst?
In aquaria en tuinvijvers plant de soort zich vaak in snel tempo voort en kan al na korte tijd voor overbevolking zorgen. Het overschot aan zonnebaarzen wordt dan vaak, met goede bedoelingen, uitgezet in vennen of poelen. Sinds een tijdje duikt de vis dan ook steeds vaker op in dit type wateren, waar van nature vaak geen vis aanwezig is. Daar blijken ze een ware slachting aan te richten onder amfibieën en ongewervelde dieren zoals libellen. Er zijn al meerdere gevallen bekend waar zeldzaamheden als kamsalamander, knoflookpad en boomkikker verdwenen nadat de zonnebaars een water had gekoloniseerd. De zonnebaars staat in de top tien van schadelijke invasieve vissoorten wereldwijd! Het is dus heel belangrijk om de verspreiding van deze soort goed vast te leggen en te volgen, zodat er actie kan worden ondernomen. RAVON ontvangt graag waarnemingen van de zonnebaars. De gegevens kunnen worden ingevoerd via Telmee.nl of Waarneming.nl.

Onderzoek en actie!
Om de ecologie van de zonnebaars beter te begrijpen en om bestrijding efficiënter en beter te maken, zijn Stichting Bargerveen, Bosgroep Zuid Nederland en RAVON betrokken bij diverse projecten rondom deze soort. Stichting Bargerveen verricht in het kader van Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (O+BN) fundamenteel onderzoek naar sturende processen achter populatieveranderingen bij de zonnebaars. Gezamenlijk werken we aan toegepast onderzoek waarbij we verschillende bestrijdingsmethoden uitproberen, evalueren en communiceren richting belanghebbende partijen. Dit onderzoek wordt mede mogelijk gemaakt door de provincie Noord-Brabant.

Verspreidingskaart Zonnebaars

De kaart geeft een beeld van de verzamelde gegevens in 2010. Met een rode stip zijn de uurhokken (5 x 5 km) weergegeven waar de zonnebaars in 2010 is waargenomen. De grijze vierkantjes geven aan waar de soort in de negen voorafgaande jaren is waargenomen (2001-2009). Nog niet alle gegevens zijn gecontroleerd op betrouwbaarheid. Voor de zonnebaars zijn nog delen van het land onderbemonsterd.

Voor meer informatie over de zonnebaars en fotomateriaal: http://www.ravon.nl/Soorten/Vissen/Zonnebaars/tabid/218/Default.aspx

Jeroen van Delft (RAVON), Nienke de Kort (Bosgroep Zuid Nederland) & Hein van Kleef (Stichting Bargerveen)

Marmergrondels in Zuid-Hollandse polders

Onlangs werd de marmergrondel in drie verschillende polders tussen de Lek en Hollandse IJssel aangetroffen. Op 18 augustus werd in het kader van het Meetnet Beek- en Poldervissen bij Stolwijk een boerensloot gemonitoord. Naast kleine modderkruiper, zeelt, tiendoornige stekelbaars, blankvoorn en baars, werden acht marmergrondels aangetroffen. Alle marmergrondels hielden zich op aan het eind van een doodlopende sloot. Op korte afstand hiervandaan werden verder geen marmergrondels meer aangetroffen.
De tweede locatie betrof een wetering tussen Polsbroekerdam en Lopik in de Lopikerwaard. Hier werd op 3 september een exemplaar ten noorden van de Zuidzijdse Kade gevangen.
Tot slot is de marmergrondel in polder Bergambacht aangetroffen. Op 5 oktober verwijderde Het Zuid-Hollands Landschap de nestvlotjes voor de zwarte stern. Deze vlotjes zijn opgebouwd uit vier plankjes met daartussen een plaat piepschuim die met gaas aan de vier plankjes is vastgemaakt. Tussen het gaas en het piepschuim bleken ongeveer 15 marmergrondels vast te zitten.

Alle drie de vindplaatsen zijn nieuw voor de soort. Hoogstwaarschijnlijk zijn de grondels uit de Hollandse IJssel en/of Lek afkomstig. Uit beide rivieren wordt water in de poldergebieden ingelaten. Ondanks dat op veel plaatsen ogenschijnlijk onneembare barrières aanwezig zijn, weet de soort zich op diverse plaatsen in Nederland in rap tempo te verspreiden.

Corne Stam, Richard Struijk & Arjan van der Lugt

Een van de marmergrondels die onder de nestvlotjes werd aangetroffen (Foto: Corne Stam)

Activiteitenoverzicht

(meer informatie, wijze van aanmelden en kosten staan op www.ravon.nl/activiteiten)

Op dit moment zijn er geen activiteiten te melden. Er zullen de komende maanden wel veel excursies en andere activiteiten gepland worden: kijk voor actuele informatie op de activiteiten pagina op de RAVON-website!
Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: k.joosten@ravon.nl

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Annie Zuiderwijk	Duinen Eilanden	a.c.m.zuiderwijk@uva.nl	020 6255103		■		
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023 5248391		■		
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024 7410600		■		
Arthur de Bruin	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	024 7410604				■
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connpbarrett@yahoo.com	071 5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593 525620		■		
Domin Dalessi	Noordoost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040 2855216		■		
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06 51527364				■
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	g.kolenbrander@versatel.nl	06 42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	blankena@wxs.nl					■
Jelger Herder	Vissenatlas Noord-Holland	j.herder@ravon.nl	024 7410608				■
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320 294939		■		■
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06 46524630	■		■	■
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545 473185		■		
Lolke Stelwagen	Het Gooi	lolke.stelwagen@eds.com	06 50636944	■			
Martin Albers	Twente	martin.albers@home.nl	06 38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020 6650925		■		
Marcel Gutter	Utrecht	marcel.gutter@provincie-utrecht.nl	030 2582589		■		
Michel Kapelle	Zeeland	mawkapelle@gmail.com	06 22984575	■			
Paul vd Linden	PWN Noord-Holland	paul.vd.linden@pwn.nl	06 51419637	■	■		
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478-514805			■	
Richard Struijk	Visatlas Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024-7410607				■
Robert Top	Noord-Holland	idranor@hotmail.com	06 21273494	■		■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06 54295218		■		
Sander Hunink	Noordoost-Brabant	s_hunink@hotmail.com	06 18370282			■	■
Stephan Huijgens	Drenthe & Groningen	danzigiv@gmail.com	06 53325705	■		■	
Teddy Dolstra	Friesland	teddydolstra@hetnet.nl	06 21686354				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@home.nl	0475 537045		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058 2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06 14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030 6963771	■			

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

Heeft u vragen of opmerkingen over het Meetnet Beek- en Poldervissen, neem dan contact op met Richard Struijk, r.struijk@ravon.nl

Streep door natuur(wet)

Het is u vast niet ontgaan: staatssecretaris Bleker van het Ministerie van EL&I werkt aan een nieuwe natuurwet. De Wet Natuur, die dhr. Bleker in het voorjaar van 2012 wil indienen bij de Tweede Kamer, moet uiteindelijk drie bestaande wetten vervangen: de Flora en- faunawet, de Natuurbeschermingswet en de Boswet. Naast de aangekondigde drastische bezuinigingen op natuur betekent dit een tweede dreun, omdat voor veel planten- en diersoorten de bescherming flink wordt teruggeschroefd. Voor veel soorten amfibieën en reptielen geldt dat hun rust- en verblijfplaatsen binnen de nieuwe natuurwet verstoord mogen worden en de dieren zonder vergunning mogen worden verplaatst. De bescherming van vissen wordt nog slechter dan nu al het geval is. Veel soorten zullen minder streng beschermd worden en anderen zullen buiten de Natura2000-gebieden helemaal geen bescherming meer genieten. Wat doet RAVON?

Natuurlijk heeft RAVON van zich laten horen. Zo hebben wij onze achterban kort geïnformeerd tijdens de RAVONdag en uitgebreid via de RAVONwebsite. Via Natuurberichten hebben wij het grote publiek geïnformeerd over de gevolgen van deze voorgenomen natuurwet voor onze soortgroepen. Wij hebben per email, twitter en facebook iedereen opgeroepen om actie te ondernemen tegen de afbraak door de natuurwet via de internetconsultatiemogelijkheid van de overheid (http://www.internetconsultatie.nl/wetnatuur) en hebben bezwaar aangetekend middels medeondertekening van twee brieven aan de staatssecretaris. Eén brief namens Soortenbescherming Nederland, waar RAVON voorzitter van is, en één brief namens 12 Nederlandse natuur-, landschaps- en dierenwelzijnsorganisaties. De natuurorganisaties die deze gemeenschappelijke brief hebben ondertekend, hebben ook individueel commentaar geleverd op het wetsvoorstel. Naar verwachting bespreekt de Tweede Kamer de Wet Natuur in het voorjaar van 2012.

Op mysterieuze wijze is er een grote publieksactie van de grond gekomen onder de titel Streep door natuur. Op vele plaatsnaamborden en andere verkeersborden zijn dieren en plantennamen afgeplakt en hierdoor van naam veranderd. Bij Vroege Vogels is hieraan aandacht besteed. De pad is weg uit fietspad, de Ree is weg in Reeuwijk, de Rozen in Rozendaal en de Otter in Otterlo. Een onbekende groep maakt duidelijk dat planten en dieren verloren gaan bij het huidige kabinetsbeleid. De gedachte erachter is “dat het kabinet Rutte meer natuur kapot maakt dan ons lief is”. Sinds zaterdag 19 november is er een website www.streepdoornatuur.nl actief waarop voorbeelden van ‘gestreepte’ borden zijn te zien.

Actie Streep door natuur te Ottersum (Fotograaf onbekend)

Wilt u meer lezen

- Kijk op www.natuurbericht.nl voor:
  Natuurbericht Nieuwe natuurwet:
  amfibieën en reptielen vogelvrij? (17 november)
  Natuurbericht: Nieuwe natuurwet:
  bescherming vissen straks nihil! (18 november)
- Kijk op www.ravon.nl voor:
  Enquete Natuurmonumenten nieuwe natuurwet
  Natuurorganisaties zijn het roerend eens: Natuurwet moet terug naar tekentafel (21 november)
- Kijk op www.streepdoornatuur.nl voor beelden en informatie over deze publieksactie. Of kijk op facebook: www.facebook.com/streepdoornatuur.
- Kijk op www.soortenbescherming.nl voor informatie over de werkzaamheden van de vereniging Soortenbescherming Nederland.